

Jerzy Hatłas, Michał Jan Pająkowski

Swisztowskie czitaliszte : początki oraz stan obecny

Biblioteka 5 (14), 198-202

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SWISZTOWSKIE CZITALISZTE POCZĄTKI ORAZ STAN OBECNY

Czitaliszte (*читалище*) to unikalna instytucja kulturalna, która narodziła się na ziemiach bułgarskich pod koniec niewoli tureckiej, w czasach bułgarskiego odrodzenia narodowego. Teoretycznie pod nazwą czitaliszte powinniśmy rozumieć czytelnię publiczną. Jednakże instytucje te¹, w czasach braku własnej państwowości, stawiały sobie za zadanie daleko ambitniejsze cele. Były one bowiem centrami kultury oraz ośrodkami ruchu amatorskiego. W ich murach organizowano liczne imprezy kulturalne takie jak na przykład przedstawienia teatralne. Wygłaszano tutaj także różne prelekcje naukowe². Poprzez szerzenie czytelnictwa - zwłaszcza w języku ojczystym - zakładanie nowych szkół, pomoc niezamożnej młodzieży w dostępie do edukacji wszelkiego szczebla, przyczyniano się walnie zarówno do podniesienia poziomu intelektualnego społeczeństwa, jak również do rozbudzenia świadomości i poczucia własnej tożsamości narodowej Bułgarów. Początkowo czitaliszta nie miały swoich samodzielnych siedzib. Najczęściej mieściły się one w szkołach lub w wynajętych pomieszczeniach. Dopiero później, zwłaszcza już po wyzwoleniu kraju, doczekały się w wielu przypadkach okazałych gmachów. Do czasów odzyskania przez Bułgarię niepodległości na jej ziemiach powstało około 131 takich czytelni³.

Pierwsze trzy czitaliszta powstały w 1856 w miastach: Swisztow (pod nazwą „Bułgarskie czitaliszte”)⁴, Łom oraz w Szumen⁵.

¹ Celowo używamy tu liczby mnogiej, gdyż wszystkie czitalista były formalnie niezależne od siebie.

² *Bułgaria. Zarys dziejów*, Warszawa 1986, s.139.

³ Co do liczby czytelni nie ma jednoznacznych danych. Niektóre opracowania podają, że do roku 1878 powstało 195 tego typu placówek. Zob. T.Wasilewski: *Historia Bułgarii*, Warszawa 1988, s.183 oraz *Encyklopedia Białgaria*, Sofija 1996, t.7, s.475-479.

⁴ W niniejszym artykule celowo zrezygnowano z zapisu nazw miejscowości oraz nazwisk bułgarskich według obowiązującej transliteracji, która naszym zdaniem przyniosłaby tutaj więcej szkody niż pożytku. Dla przykładu samo miasto Swisztow należałoby transliterować jako „Sviščov”, co mijają się całkowicie z wymową.

⁵ *Encyklopedia B'lgaria*, Sofija 1996, t.7, s.475-479; *Svištov v minaloto i dnes*, Sofija 1980, s.104 i 114.

Samo miasto Swisztow⁶ jak i jego okolice posiadają bardzo bogatą przeszłość. Odnotowano tutaj stanowiska zarówno paleolityczne, jak i neolityczne. Trzy kilometry na wschód od Swisztowa znajdują się ruiny rzymskiej twierdzy *Novae*, będącej w starożytności siedzibą *legio I Italica*, oraz miasta późnoantycznego. Już od czterdziestu lat trwają na tym stanowisku polsko-bułgarskie badania archeologiczne⁷, co stanowi polski akcent na tym terenie. W VII wieku Słowianie, którzy zniszczyli *Novae*, dali początek obecnemu Swisztowowi. W czasach niewoli tureckiej Swisztow został poświadczony źródłowo jako miasto na przełomie wieku XV/XVI⁸. Obecny Swisztow to ponad pięćdziesiąt tysięcy dość sennie miasteczko położone nad Dunajem, w północnej Bułgarii (liczba mieszkańców w roku 1995 wynosiła 51.300). Posiada ono jedną wyższą uczelnię (ekonomiczną). Niestety bezrobocie jest tutaj bardzo duże. Ciekawostką jest też fakt, że w samym mieście, a zwłaszcza w jego okolicach (najwięcej we wsi Oresz) znajduje się pokaźne skupisko katolików w zdominowanej przez prawosławie Bułgarii.

Idea utworzenia czytelni powstała wcześniej niż w początkach (30 stycznia) roku 1856⁹. Grupa inicjatywna składała się z około 45 tutejszych działaczy. Byli to przedstawiciele miejscowych elit (nauczyciele, kupcy). Odnotować należy przede wszystkim takie osoby jak: D.Naczowicz (bogaty kupiec), Ch.Filczow, E.Waskidowicz oraz G.Władikicz. Podstawa materialna do zorganizowania czytelni była wynikiem ogłoszonej zbiórki pieniędzy, w wyniku której udało się zebrać znaczną jak na ówczesne czasy sumę 37.409 groszy. Zaczątek księgozbioru - na samym początku istnienia czitaliszte - stanowił dar E.Waskidowicza, który ofiarował 800 tomów książek różnojęzycznych (napisanych po bułgarsku, serbsku, grecku itd.), i który to zbiór stał się później wydzieloną kolekcją jego imienia.

Ofiarność jaką wykazano w przekazywaniu czytelni książek oraz pieniędzy stała się także udziałem wielu innych miejscowych obywateli, jak również rodaków zamieszkujących rumuńską Wołoszczyznę. Do roku 1860 kapitał omawianej instytucji wzrósł do sumy 63.924 groszy. Funkcja mecenatu stała się najbardziej rzucającym się w oczy przejawem działalności czita-

⁶ *Enciklopedija B'lgarija*, Sofija 1988, t.6, s.104-106.

⁷ We wrześniu bieżącego roku odbędzie się z tej okazji jubileuszowa międzynarodowa sesja naukowa.

⁸ *Svištov v minaloto i dnes*, (op.cit.), s.45.

⁹ Podstawowa literatura przedmiotu wykorzystana w niniejszym szkicu: 1856-1931. *Jubileen sbornik na čitalištetu „Elenka i Kiril D. Avramovi” v gr. Svištov*, Svištov 1931, *Svištov v epochata na vāzraždaneto. Cenni pamjātnici na prosveta, blagotvoritelnost i rodoljubie*, Sofija 1934, *Sto godini narodno čitalište Svištov. Jubileen sbornik 1856-1956*, Svištov 1958.

liszcie. Udzielano pomocy finansowej oraz rzeczowej (w postaci książek) uczniom pochodzącym z ubogich rodzin ze Swisztowa oraz okolic. Finansowano naukę młodym ludziom w mieście na różnym poziomie. Wysyłano także pieniądze do Stambułu w celu wzmocnienia finansowo tamtejszego bułgarskiego czitaliszte. Łożono też znaczne środki finansowe na liczne towarzystwa naukowe oraz na zakup pomocy naukowych. Dzięki tej działalności rozbudowano w miejscowym społeczeństwie pragnienie współuczestnictwa w działalności dobroczynnej. Powstały w ten sposób nowe szkoły (np. gimnazjum handlowe) oraz cerkwie. W roku 1872 otwarto, dla przykładu, szkołę dla czeladników oraz dla subiektów. Dzięki pracy czitaliszte następował stały rozwój oświaty: otwierano szkoły wiejskie, szkolono w mieście po jednym-dwoje dzieci wiejskich, które po ukończeniu nauki wracały do swoich miejscowości w charakterze nauczycieli. Czitaliszte udzielało też nagród książkowych oraz dawało listy pochwalne. Szybko zyskało sobie poważny autorytet. Wywierało odtąd wpływ na dobór kadry nauczycielskiej w szkołach. Tam, gdzie nauka w normalnej szkole nie była możliwa propagowano szkółki niedzielne. W roku 1870 wydano nawet odezwę do mieszkańców miasta Swisztowa, apelując, aby każdy mieszkaniec, który nie miał dotąd możliwości uczęszczania do żadnej szkoły rozpoczął natychmiast naukę w szkółce niedzielnej. Działacze czytelnicy cenili też bardzo wysoko książkę. Nie żałowano środków na zakupy literatury do czytelnicy. Duże coroczne zakupy przyczyniły się do rozwoju bułgarskiego księgarstwa. Kupowano bardzo cenne książki. Głównym zamysłem było stworzenie „biblioteki z muzeum”. Jeszcze w roku 1869 abonowano trzy czasopisma francuskie, trzy niemieckie, jedno greckie oraz czasopisma bułgarskie. Biblioteka swisztowskiego czitaliszte była jedną z największych w Bułgarii, z bardzo cennymi zbiorami. Czitaliszte wydawało też swoje książki. W roku 1870 otwarto w ramach czytelnicy teatr. Popularność jego była ogromna, o czym najlepiej może świadczyć fakt, że na premierach zjawiała się często jedna czwarta mieszkańców miasta.

Po wojnie roku 1877 i odzyskaniu przez Bułgarię niepodległości czytelnicy przeżywa swój regres. W końcu, 22 grudnia 1885, powstało nowe towarzystwo imienia „Świętych Cyryla i Metodego”, które przejęło majątek i działalność czitaliszte. Dalej udzielano stypendiów na naukę młodzieży i prowadzono działalność kulturalną. Z czasem następują dalsze zmiany organizacyjne. W roku 1908 w wyniku fuzji towarzystwa „Proswesztenie” oraz towarzystwa „Świętych Cyryla i Metodego” powstaje nowa organizacja pod

nazwą towarzystwa „Elenka i Kiril D.Awramowi”¹⁰. Patronami tej instytucji stało się małżeństwo, które zapisało czytelni w testamencie 200.000 lewa w złocie. Nie będziemy dalej omawiali tutaj szczegółowo historii swisztowskiego czitaliszte. Odnotować należy fakt, że funkcjonowało ono również w okresie powojennym w czasach socjalistycznej Bułgarii (jego rola została sprowadzona jednak już bardziej do funkcji jaką pełni dom kultury) i przetrwało szczęśliwie do naszych czasów.

Obecnie swisztowskie czitaliszte¹¹ zatrudnia zaledwie trzech pracowników (dwóch w zasadniczej części oraz jedną w „oddziale dziecięcym”). Godziny otwarcia są następujące:

Od 8.30 do 12 i od 13 do 17.30 - od poniedziałku do piątku. W sobotę i niedzielę zamknięte.

Poniżej przedstawiamy podstawowe dane dotyczące działalności czytelni¹²:

1) Finansowanie

Budżet w roku 1999 wynosił 3.895,75 lewa (w przybliżeniu 1 lew = 1 DM).

Ponadto wynajmuje się jedno pomieszczenie na dyskotekę za 50 lewa miesięcznie w gotówce, a 75 lewa wynajmujący przekazuje na zakup książek.

2) Księgozbiór

Ogółem liczy 102.020 pozycji, z czego: 95.616 to książki, 6.327 to periodyki oraz 77 innych druków. 95.114 pozycji jest w języku bułgarskim, a 6.906 w innych językach. Druki nabyte: 475 (z tego 458 książek i 17 periodyków). W roku 1999 żadnej pozycji nie ubytkowano.

3) Czytelnictwo:

Karta czytelnicza kosztuje 5 lewa (uczniowie i studenci płacą 2,50 lewa). Za wypożyczenie płaci się 0,50 lewa za dokument.

4) Ilość zapisanych do biblioteki:

W roku 1999 - 1572 z czego największą grupę stanowią uczniowie i studenci (897). Wiekowo: dzieci do lat 14 - 463; ponad 14 lat: 1.109. Według płci: kobiety: 1.017, mężczyźni: 555.

5) Odwiedziny: 6.622, z tego w czytelni 1.985.

Reasumując należy podkreślić ogromną i wszechstronną rolę, jaką swisztowskie czitaliszte odegrało dla narodu bułgarskiego w czasach niewoli

¹⁰ W literaturze przedmiotu podawany jest też rok 1904: *Encyklopedija B'lgarija, Sofija* 1981, t.2, s.541.

¹¹ Adres: 5250 gr. Svištov, obl. Veliko T'movo, PB Čitalište „Elenka i Kiril D.Abramovi”, ul. „D.Hadživasilev” 2. Biblioteka (e-mail: pbc@svishtov.com).

¹² Wszelkie dane za rok 1999 pozyskano z oficjalnego sprawozdania biblioteki oraz z wywiadu przeprowadzonego na miejscu podczas pobytu w Swisztowie w październiku 2000 roku jednego z autorów niniejszego tekstu.

tureckiej. Realizowana była ona na różnych płaszczyznach: oświatowej, naukowej, patriotycznej itd. Jego działalność koresponduje, w pewnym sensie, z funkcjonowaniem polskiego Towarzystwa Czytelni Ludowych w Wielkopolsce.